

en svævende henvisning til fasthed og helhedsopfattelse som goder i sig selv.

*Dorthe Gert Simonsen*

SØREN BITSCH CHRISTENSEN (red.): Den Moderne By. Danske Bystudier 3. Århus 2006, Dansk Center for Byhistorie og Aarhus Universitetsforlag. 402 sider. Illustreret. 398 kr.

Antologien er udgivet af Dansk Center for Byhistorie, der blev oprettet i 2001 af Den Gamle By, Danmarks Købstadsmuseum og Historisk Afdeling, Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet. Tidligere har centret udsendt antologierne Middelalderbyen (2004) og Den Klassiske Købstad (2005), hvortil slutter sig Toftgaard Jensen og Norskovs studie om byudvikling og byplanlægning i Århus 1800-1920 (2005). Ved en forholdsvis beskedent investering i et nyt institutionelt samarbejde er det lykkedes for Den Gamle By og Aarhus Universitet at styrke byhistorie som forskningsfelt i Danmark. Dette må hilses velkommen, idet der er et klart behov for generaliseringer, sammenfatninger og sammenligninger på området. Forskningsfeltet er for længst etableret i vore nabolande, med afholdelse af kongresser, udgivelser af tidskrifter som *Urban History Yearbook* (1974-) og synteser som *The Cambridge Urban History of Britain* (2000). Ved siden af en nærmest uendelig række af bymonografier har den mere generaliserende og komparative byhistorie også været praktiseret herhjemme. Først med Vilhelm Lorenzens stort anlagte *Vore Byer* i fem bind (1947-1958), som fik en kølig modtagelse her i HT, derefter fortrinsvis i miljøet omkring forskningsprojektet Industrialismens Bygninger og Boliger i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne samt i forbindelse med udgivelsen af historiske atlas for Ribe, Randers, Stege og Køge. Men der skete en mærkbar afmatning fra midten af 1980'erne, hvilket nok antyder en utilstrækkelig institutionel forankring, foruden ophøret af forskningsrådsprojektet. Derfor er museets og universitetets initiativ glædeligt.

Byhistorie kan dække over mange forskellige tilgange, fra den traditionelle bymonografi, ofte udgivet i anledning af et jubilæum og med en lokalt afgrænset horisont, til den amerikanske, stærkt kvantitative og samfundsfagsinspirerede New Urban History, der blomstrede i 1960'erne. Inden for europæisk byhistorie som repræsenteret af The European Association of Urban History er der tradition for tværfaglighed og et vist mål af generalisering. Der har således længe været interesse for at kombinere de kvantitative studier med mere bløde tilgange, hvad enten det er et etnologisk nedefra-perspektiv eller kunsthistoriske

analyser af symboler og tegn i byrummet. Man har f.eks. både interesseret sig for det levede liv og planlægningen, de sociale forandringer og byens fysiske form, og der er ofte taget afsæt i kulturgeografiske tilgange som bysystem/byhierarki, kvartersdannelse og segregation. Det er, når de forskellige faglige traditioner bliver brugt til at fortælle om f.eks. vekselvirkningerne mellem sociale og økonomiske forandringer i forhold til byernes fysiske udformninger, eller klassers og gruppers kamp om at give steder i byen symbolsk betydning, at byhistorie bliver spændende. Den bevidste inddragelse af det fysiske rum er én af styrkerne ved byhistorie. Den tværfaglige tilgang er en anden.

Antologien er ikke resultatet af et samlet projekt, men er stykket sammen af bidrag, der bygger på forfatterens individuelle forskning. Bidragene har været præsenteret ved centret som led i et forskernetværk inden for temaerne: *urbanisme*, forstået som det levede liv i byen, og *bysystem*, forstået som antallet af byer, deres lokalisering og forbindelserne mellem byerne indbyrdes og til omgivelserne. Den geografiske ramme er helt traditionelt det nuværende Danmark. Bidragyderne er historikere, kunsthistorikere, geografer og etnologer beskæftiget ved museer, arkiver og universiteter.

Bogen består af 12 artikler, hvoraf den første er væsentlig længere end de øvrige. Denne indledende artikel er skrevet af Søren Bitsch Christensen og Mette Ladegaard Thøgersen og giver en oversigt over bysystemet og urbanismen i Danmark fra 1840 til 2000. Desuden giver den et overblik over litteraturen. Artiklen supplerer Chr. Wichmann Matthiessens disputats om de danske byers vækst 1801-1981 fra 1985 samt Per Boje og Ole Hyldtofts oversigter over urbaniseringen 1840-1914 og 1914-1970 fra 1977 og 1983. Ud over at trække de lange linier udgør artiklen således det første bud fra historikerside på en sammenfatning af perioden 1970-2000.

Efter en lidt omstændelig diskussion af bybegrebet analyseres bysystemets forandring med snit 1840, 1901 og 1960, men ikke 2000. Udgangspunktet er folketællingernes oplysninger om antallet af byer (bymæssige bebyggelser osv.), deres indbyggertal og erhvervsfordeling samt Sv. Aa. Hansens gamle BFI-beregninger. Forfatterens hovedsynspunkt er, at bysystemet voksede gradvis fra 1840 og frem til 1960 uden voldsomme forskydninger mellem byerne, dog sådan at der opstod et nyt lag af mindre byer i årene omkring 1900, de såkaldte rurale byer, tidligere kendt som stationsbyer, der så at sige udfyldte hullerne mellem de gamle købstæder. Denne stabilitet i bysystemet forbinder forfatterne med landbrugets dominerende betydning helt frem til 1950'erne og en hjemmemarkedsorienteret industri præget af mange små virksom-

heder (s. 47). Det var således landbrugets modernisering, der udgjorde grundlaget for de rurale byer (s. 38).

Efter 1960 ser forfatterne forstæderne som et væsentligt nyt element, og de peger på tendenser i retning af et flerkernesystem med væksten i bæltet fra Århus til Trekantområdets byer, Vejle, Kolding og Fredericia. De finder dog, at det danske bysystem fortsat er et udpræget primat-system med København som den klart største by. Endelig overvejer forfatterne, om den postindustrielle by i forhold til sine forgængere er præget af nye lokaliseringsmønstre, og henviser til, at økonomer og geografer har peget på, at der er sket et yderligere opbrud i sammenhængen mellem bopæl, indkøb og arbejdsplads (s. 67).

Så vidt jeg kan se, er forfatternes argumentation for et skift i bysystemet omkring 1960 svagt underbygget, og de skynder sig da også at underopdele perioden efter 1960 med et skift omkring 1980. Det er selvfølgelig rigtigt, at biltrafikken udbredtes i 1960'erne og parcelhuskvarterne ekspanderede, men også før 1960 var der forstæder af en betydelig størrelse, som det bl.a. fremgår af Peter Dragsbos bidrag til antologien. Og Århus' relativt hastigere vækst end København, Odense og Ålborg er jo ikke et nyt fænomen. Væksten kan føres tilbage til industrialiseringens begyndelse, men har på den anden side ikke været kraftigere, end at hovedstaden stadig er fem til syv gange større, alt efter hvordan man vælger at afgrænse byerne, som det oplyses i Bue Niensens artikel i antologien. Desuden er Århus' vækst vel netop et eksempel på, at industrialiseringen skabte forandringer i byhierarkiet i anden halvdel af 1800-tallet, selvom der ikke opstod noget Ruhr-område i Danmark.

For det andet overdriver forfatterne landbrugets betydning for den danske økonomi efter 1840 og dermed også for bysystemet. De inddrager f.eks. ikke de nye beregninger af nationalregnskabet 1900-1947 (HT 104, s. 229-241) eller Ole Hyldtofts bind af Danmarks økonomiske historie (perioden 1840-1910) fra 1999. Når bysystemet forblev forholdsvis stabilt under industrialiseringen, behøver det ikke alene at være et resultat af landbrugets betydning. Nok så vigtig er de forholdsvis få råstofforekomster, der har betydet, at industrien fortrinsvis lokaliserede sig i de eksisterende byer, hvor der allerede var et marked og en infrastruktur. Det er desuden som om, overvejelserne om bysystemet får forfatterne til at miste fokuseringen på, at befolkningsandelen i byer og bymæssige bebyggelser steg fra 20 % i 1840 til 85 % i 1981, ligesom overvejelserne om de anvendte definitioner i folketællingerne kommer til at overskygge den langt større mangel på præcision i de gamle BFI-beregninger.

Endvidere lykkes det ikke rigtigt at få klargjort, hvordan den post-

industrielle by adskiller sig fra den industrielle by. Forskellen bliver ikke gjort meget mere konkret ved, at vi får refereret overvejelser om den manglende stedbundethed og pendlerregionernes aftagende antal og voksende størrelse. Der mangler analyser af forandringerne i industri- og serviceerhvervenes organisering af arbejdet, dets lokalisering og fysiske rammer, hvad der forståeligt nok ikke har været muligt inden for de økonomiske og øvrige rammer, bogen er fremstillet under. På den anden side skitserer forfatterne spændende analyser af city-branding og revitalisering af bymidterne.

Ved siden af bysystemet er oversigtens andet tema bykulturen eller urbanisme, og her overvejer forfatterne Chicago-skolens påstand om, at bylivet – i modsætning til det glade og kernesunde liv på landet – skabte overfladiske menneskelige forbindelser og behov for formelle kontrolmekanismer. Med afsæt i bl.a. Tim Knudsen, Ning de Coninck-Smith og Karin Lützens »disciplineringsstudier« skitseres det borgerlige ordensprojekt. Men samtidig nuanceres billedet ved forfatternes egen analyse af »fællesskabs«-bygninger og -steder i Randers, hvor de viser, at der mellem 1870 og 1920 skete en betydelig tilvækst af bygninger og steder, hvor folk kunne mødes, lige fra skydeselskaber og tepavilloner, over afholdsloger og menighedshuse til arbejdernes forsamlingsbygninger. Hermed argumenterer de overbevisende for, at der blev dannet nye fællesskaber i byerne.

Efter denne artikel, der med sine godt 100 sider næsten er en bog i sig selv, følger 11 kortere artikler. To handler om henholdsvis borgerskabets og arbejderbevægelsens byrum 1850-1920 og 1870-1940. En artikel sammenfatter et element i kvartersdannelsen i form af forstadens udvikling 1847-1990 med overblik og udblik til det øvrige Vesteuropa. Tre punktstudier beskriver planlægningsaspekter: Charles Ambts byplanlægning 1875-1902, planlægningen af tre storkøbenhavnske kirkegårde 1870-1950, og sammenstødet mellem planlægning og hverdagsliv i Køgebugt-området 1945-1990. Hertil kommer artikler om prostitution i provinsbyerne 1874-1906 og om arbejdslivet på Københavns Rådhus 1905-2001. Disse otte artikler falder i større og mindre grad inden for temaet urbanisme.

Særlig Jens Toftgaard Jensens artikel om borgerskabets byideal og monumentsætning 1850-1920 giver en ny og spændende analyse af højreborgerskabets mentale bybillede på grundlag af periodens mange mindesmærker og gadenavngivning. Og den spiller fint sammen med Knud Knudsens undersøgelse af arbejderbevægelsens brug af byrummet ved opførelsen af forsamlingsbygninger og tilrettelæggelse af demonstrationsruter. Hertil slutter sig Peter Dragsbos bredt funderede

oversigt over forstaden, hvor udgangspunktet ganske vist ikke er en bestemt klasses brug af byrummet, men en kvarterstype og dens beboere, fra de første forstæder i moderne forstand blev anlagt omkring 1850 for det intellektuelle og liberale borgerskab, over byggeforeningernes havebyer og kolonihavebevægelsen fra 1884 for de bedrestillede dele af arbejderne, til efterkrigstidens parcelhuskvarterer med præfabrikerede typehuse.

På grundlag af sit speciale udbygger og supplerer Ulla Tofte vores viden om Charles Ambt og dermed ingeniørernes rolle i byplanlægningen i årene omkring 1900, en periode der var præget af øget planlægning og bureaukratisering både i kommunerne og i de større private virksomheder, et tema som Tofte imidlertid ikke tager op. Anne-Louise Sommer analyserer tre kirkegårde i Storkøbenhavn og viser, hvordan deres udformning afspejler en stigende tabuisering af døden, men det lykkes ikke rigtig at sætte den iagttagelse i forbindelse med bylivets forandring i øvrigt. Effekten af den stærkt planlæggende rationelle bureaukratisering er emnet for Mikkel Thelles punktstudie af planlægning i Køgebugtområdet 1945-70, hvor han i tre cases konfronterer beboernes erfaringer med planlæggernes planer.

Merete Bøge Pedersen gennemgår reguleringen af de prostituerede i provinsbyerne men desværre uden at sætte emnet i relation til byerne. Endelig beskriver Naomi Hainau Pinholt arbejdslivet for udvalgte grupper på Københavns Rådhus, rådhusbetjente, linnedstue og rengøring, samt lidt upræcist dele af forvaltningen i almindelighed. Det sker hovedsagelig på grundlag af interviews. Men det lykkes ikke rigtigt at komme i dybden med, hvad skiftet fra rollen som traditionel embedsmand til omstillingsparat medarbejder i kreative kompetencemiljøer nærmere har betydet for medarbejderne – eller for effektiviteten.

Af de resterende artikler handler to om bysystemet og den tredje om bypolitik. Med afsæt i sit speciale definerer, registrerer og kategoriserer Mette Ladegaard Thøgersen de fynske små byer 1860-1960 og når frem til, at 56 af de 70 byer lå ved stationer, og dermed at 14 ikke havde forbindelse med jernbanen, hvorfor hun foreslår at betegne dem rurale byer frem for stationsbyer. Spørgsmålet er imidlertid, om det er noget særlig heldigt begreb. I mine ører signalerer det en selvmodsigelse, når et af kriterierne for en rural by er, at langt hovedparten af befolkningen skal være beskæftiget uden for landbruget.

Bue Nielsen gennemgår forandringerne i det danske bysystem 1960-2000 og peger på, at der ud over etableringen af kommunecentre i årene omkring 1970 i 1990'erne tilsyneladende er sket en polarisering mellem regioner med større byer og regioner fjernt fra de større byer.

Væksten fandt sted i og omkring København, Århus, Odense og Ålborg. Dette forbinder Nielsen med, at de fleste virksomheder efterhånden har behov for servicering af deres informations- og kommunikationsteknologi; i stigende grad anvender finans- og erhvervsservice; og endelig at mange anvender bioteknologi. Det forudsætter en specialiseret viden, som fortrinsvis frembringes og sælges i storbyerne. Det bliver imidlertid interessant at se, hvor længe de større byers relativt høje vækst fortsætter, og dermed om bysystemet bliver ændret. Samtidig er det værd at bemærke, at storbyernes vækst er en genoptagelse af en tendens, som prægede bysystemet under det meste af industrialiseringen frem til omkring 1950. Endelig peger Nielsen på, at befolkningens daglige mobilitet er vokset stærkt.

Afslutningsvis gennemgår Hans Thor Andersen forandringerne i den danske bypolitik efter 1960. Han mener, at der skete et skift omkring 1970, hvor modernismens fremskridtstro kom under pres, ligesom de tekniske eksperter, der ifølge Andersen hidtil havde bestemt bypolitikken. Et af resultaterne var, at saneringspolitikken blev omdefineret til byfornyelsespolitik og siden til kvarterløft. Et andet resultat var, at staten – ikke mindst med kommunalreformen fra 1970 – gik over til at fremme en decentral byudvikling. Fra slutningen af 1980'erne skiftede politikken til at støtte de større bycentre og deres regioner. På den anden side ændredes det danske planlægningssystem ifølge Andersen ikke afgørende før i 1990'erne, hvor man efter engelsk forbillede gik over til projektplanlægning baseret på partnerskaber.

Sammenfattende må man sige, at det langt fra er alle sider af den moderne bys historie, der bliver taget op i denne antologi, og at de enkelte bidrag ikke i alle tilfælde bindes sammen af de valgte overordnede begreber, bysystem og urbanisme. På den anden side er der spændende og delvis nytænkende bidrag ikke mindst om oplevelsen og planlægningen af byrummet. Bogen giver appetit på en mere systematisk sammenfatning af byernes historie.

*Caspar Jørgensen*